

ЕВОЛЮЦІЯ ФУНКЦІЙ ПРАВА ЯК ЧИННИК ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРАВОРОЗУМІННЯ: ВІД НОРМАТИВІЗМУ ДО ПОСТПОЗИТИВІЗМУ

EVOLUTION OF THE FUNCTIONS OF LAW AS A FACTOR IN THE TRANSFORMATION OF LEGAL UNDERSTANDING: FROM NORMATIVISM TO POST-POSITIVISM

Лаворик О.А., здобувач кафедри
права імені академіка УАН о. Івана Луцького
ЗВО «Університет Короля Данила»

Метою статті є комплексне теоретико-правове дослідження еволюції функцій права як ключового чинника трансформації праворозуміння. У межах дослідження передбачено виявлення зв'язку між зміною функціонального призначення права (від домінування регулятивної функції до аксіологічної, гуманістичної та комунікативної) та переходом від нормативістських до постпозитивістських і інтегративних підходів у філософії права. Стаття покликана обґрунтувати методологічне значення функціонального підходу для сучасної теорії права та продемонструвати, як трансформація функцій права зумовлює зміни в його осмисленні, легітиматії та соціальній ролі. У результаті дослідження встановлено, що еволюція функцій права виступає ключовим чинником трансформації праворозуміння: від нормативістського бачення, яке зосереджене на регулятивній та охоронній функціях, до постпозитивістських та інтегративних підходів, що надають перевагу аксіологічному, комунікативному й гуманістичному вимірам права. Виявлено, що зміна акцентів у функціональному призначенні права зумовлює перегляд його онтологічного статусу – від жорстко структурованої системи норм до відкритої динамічної практики, заснованої на цінностях, діалозі та соціальній взаємодії. Показано, що сучасне праворозуміння формується під впливом множинності правових джерел, глобалізаційних процесів і зростання ролі soft law, що вимагає нового функціонального бачення права як інструмента соціальної інтеграції, легітиматії та комунікації. У цьому контексті функції права не лише відображають, а й активно формують нові парадигми правового мислення. Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні функцій права як ключового методологічного критерію зміни парадигм праворозуміння в історико-теоретичному контексті. У дослідженні вперше системно розкрито взаємозв'язок між еволюцією функціонального змісту права – від домінування регулятивної функції в нормативізмі до посилення аксіологічної, гуманістичної та комунікативної функцій у постпозитивістських підходах – і трансформацією способів осмислення сутності права. Запропоновано концептуальну модель функціонально обумовленої зміни правових уявлень, яка дозволяє по-новому інтерпретувати праворозуміння як динамічне, ціннісно-завантажене та соціально вкорінене явище. Практична значимість одержаних результатів полягає у можливості їх застосування для удосконалення теоретико-методологічної бази викладання філософії права, загальної теорії держави і права, теорії праворозуміння.

Ключові слова: праворозуміння, функції права, нормативізм, постпозитивізм, аксіологія права, соціологія права, комунікативна функція права.

The purpose of this article is to conduct a comprehensive theoretical and legal study of the evolution of the functions of law as a key factor in the transformation of legal understanding. The research aims to identify the relationship between the change in the functional role of law (from the dominance of the regulatory function to the axiological, humanistic, and communicative functions) and the shift from normativist to post-positivist and integrative approaches in the philosophy of law. The article seeks to substantiate the methodological significance of the functional approach for contemporary legal theory and to demonstrate how the transformation of legal functions influences the interpretation, legitimacy, and social role of law. The research reveals that the evolution of the functions of law serves as a key determinant in the transformation of legal understanding: from the normativist vision focused on regulatory and protective functions, to post-positivist and integrative approaches emphasizing axiological, communicative, and humanistic dimensions of law. It is established that the shift in the functional emphasis of law necessitates a revision of its ontological status from a rigidly structured system of norms to an open, dynamic practice rooted in values, dialogue, and social interaction. The study shows that modern legal understanding is shaped by the multiplicity of legal sources, globalization processes, and the growing role of soft law, which demands a new functional vision of law as a tool for social integration, legitimacy, and communication. In this context, legal functions not only reflect but also actively shape new paradigms of legal thought. The scientific novelty of the obtained results lies in the substantiation of the functions of law as a key methodological criterion for the shift in paradigms of legal understanding within a historical and theoretical framework. For the first time, the study systematically reveals the relationship between the evolution of the functional content of law—from the dominance of the regulatory function in normativism to the strengthening of axiological, humanistic, and communicative functions in post-positivist approaches—and the transformation of ways of understanding the essence of law. A conceptual model of functionally determined change in legal perceptions is proposed, allowing for a rethinking of legal understanding as a dynamic, value-laden, and socially embedded phenomenon. The practical significance of the results lies in their applicability for improving the theoretical and methodological foundations of teaching the philosophy of law, general theory of state and law, and the theory of legal understanding.

Key words: legal understanding, functions of law, normativism, post-positivism, legal axiology, sociology of law, communicative function of law.

Актуальність теми. Варто почати з того, що традиційні нормативістські моделі, які зводять право до системи формально визначених норм, виявляються недостатніми для пояснення складної соціальної, ціннісної й комунікативної природи права в сучасному суспільстві. Особливої актуальності набуває питання функціонального виміру права як засобу пояснення змін у його сутності, ролі та способах легітиматії. Незважаючи на наявність окремих досліджень, у теорії права бракує системного аналізу того, як еволюція функцій права впливає на трансформацію парадигм праворозуміння. Це зумовлює потребу в науковому осмисленні функціонального підходу як методологічної основи переінтерпретації права в умовах постпозитивістського правового мислення.

Аналіз досліджень і публікацій. Значна увага приділяється аналізу ролі регулятивної та охоронної функцій

у рамках позитивістської моделі, а також аксіологічного, гуманістичного й комунікативного потенціалу права в межах сучасних постпозитивістських підходів. У наукових працях простежується тенденція до розширення функціонального поля права та визнання його здатності не лише регулювати, а й формувати цінності, забезпечувати соціальну інтеграцію та сприяти публічному діалогу. Водночас актуальним залишається питання комплексного осмислення функціональної динаміки як чинника методологічного зсуву в теорії праворозуміння, що зумовлює потребу подальших досліджень у цьому напрямі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У межах дослідження еволюції функцій права як чинника трансформації праворозуміння важливим є з'ясування теоретико-методологічного фундаменту, що дозволяє поєднати

аналіз функціональної природи права з динамікою зміни правових парадигм. Одним із ключових методологічних підходів виступає функціональний аналіз, який розглядає право не лише як систему норм, а як соціальний інститут, що виконує низку регулятивних, охоронних, інтегративних, аксіологічних та комунікативних функцій. Саме еволюція пріоритетів серед цих функцій відображає глибокі зміни у правовій свідомості та у способах осмислення самого феномена права.

Функції права, зокрема їх домінантність і співвідношення, виступають чутливим індикатором внутрішньої динаміки правової системи. Так, регулятивна та охоронна функції превалюють у межах нормативістської парадигми, яка сприймає право як формалізований засіб підтримання суспільного порядку, закріплений у нормах, що підлягають точному застосуванню. У межах такого підходу функції права тлумачаться вузько як інструменти реалізації державної волі. На відміну від цього, сучасні підходи визнають зростаюче значення аксіологічної, гуманістичної, комунікативної та інтегративної функцій, що, у свою чергу, трансформують саму методологію праворозуміння [15, с. 136-145].

Типологія праворозуміння є ще одним важливим методологічним орієнтиром. Нормативістське праворозуміння, сформоване в межах юридичного позитивізму (Г. Кельзен), зосереджується на праві як замкненій нормативній системі, що функціонує незалежно від моралі, соціального контексту чи культурної специфіки. Природно-правове розуміння (від античності до сучасних неомістських і неокантівських версій) трактує право як носія моральних цінностей, що передують позитивному закону [14, с. 74-86]. Соціологічне праворозуміння акцентує на фактичній поведінці, соціальних очікуваннях і правовій реальності, яка часто не збігається з нормативною. Герменевтичний підхід (Г. Гадамер, Р. Дворкін) вбачає право як результат тлумачення, як текст, що набуває значення лише у процесі правозастосування. Інтегративне праворозуміння намагається поєднати ці підходи, визнаючи необхідність врахування нормативного змісту, ціннісної обґрунтованості та соціального контексту права [3, с. 332-351].

Функціональний підхід у правовій теорії, на нашу думку, виступає не лише аналітичним інструментом, а й важливим мостом між типами праворозуміння. Зміна пріоритетних функцій права є не лише наслідком суспільних трансформацій, а й чинником зміни самого способу розуміння права. Наприклад, домінування аксіологічної функції вказує на переосмислення нормативності на користь ціннісної легітимності, тоді як посилення комунікативної функції на зростання ролі інтерпретації, діалогу та правового плюралізму.

Класичне праворозуміння, сформоване в межах нормативістської (позитивістської) правової традиції, базується на ідеї, що право є сукупністю формально визначених, ієрархічно організованих норм, санкціонованих державою [2, с. 412-437]. У цій моделі домінує регулятивна функція права, яка зводить його роль до чіткого регламентування поведінки індивідів через правові приписи, що підлягають суворому застосуванню без необхідності їх моральної чи ціннісної оцінки.

Центральною в нормативізмі є роль державної волі, яка виступає єдиним легітимним джерелом права. Такий підхід чітко виявляється у концепції Ганса Кельзена, де право постає як логічно впорядкована система норм, що мають імперативний характер і обов'язковість лише в силу свого формального походження від державного суб'єкта. Санкція, у цьому контексті, не лише закріплює нормативну силу припису, але й забезпечує його реалізацію через примус. Правовий припис втрачає значення, якщо він не підкріплений можливістю державного примусу. Це робить право інструментом впорядкування соціального життя, позбавленим внутрішньої ціннісної легітимності [14, с. 237-251].

Таке розуміння права обмежує правову дійсність виключно сферою формальних норм, залишаючи поза її межами соціальні, моральні та культурні чинники, які можуть впливати на правову поведінку. Позитивізм заперечує необхідність врахування природно-правових або аксіологічних критеріїв у процесі створення чи тлумачення правових норм [10, с. 119]. В результаті право редукується до суто зовнішньої нормативності, що породжує ризики його відриву від соціальної реальності.

У рамках цього підходу формується функціональна одномірність права, що проявляється в зведенні всієї багатифункціональності правової системи до її регулятивної складової. Інші потенційні функції права інтегративна, аксіологічна, виховна, комунікативна або ігноруються, або визнаються вторинними [13, с. 152-164]. Таке бачення, хоч і сприяє стабільності та передбачуваності правової системи, є недостатнім у складних і динамічних суспільствах, де право повинне реагувати на ціннісні запити, соціальні конфлікти та потреби правової комунікації.

Сучасні дослідники вказують, що нормативістський підхід, попри свою логічну цілісність і формальну визначеність, не здатен повною мірою забезпечити ефективність права в умовах плюралістичного суспільства [4, с. 37-59]. Зокрема, постпозитивістська критика (у межах герменевтики, соціології та аксіології права) стверджує, що абсолютизація регулятивної функції не враховує складності сучасних соціальних взаємодій та правової багатовимірності.

На наш погляд, нормативістське праворозуміння відіграло ключову роль у становленні класичних моделей правопорядку, однак його методологічна обмеженість стала очевидною в умовах зростання міждисциплінарних впливів та запиту на правову справедливість і гуманізацію правового регулювання [12, с. 34-81]. Це зумовлює необхідність перегляду функціонального ядра права, з акцентом на його ціннісний, комунікативний і соціально орієнтований потенціал.

Переорієнтація на соціальні та гуманістичні функції права знаменує собою суттєвий зсув у праворозумінні від нормативістської жорсткої моделі до концепцій, які визнають право не лише як формалізовану систему норм, а як динамічний інструмент соціального впливу. У цьому контексті особливого значення набуває соціологічне праворозуміння, що розглядає право як соціальний факт, тісно пов'язаний із реальними відносинами, поведінковими практиками та очікуваннями членів суспільства. Замість абстрактного конструювання ідеальної нормативної моделі, тут аналізується реальне функціонування права в соціальному середовищі [16, с. 58-73].

Провідні представники соціологічного підходу такі як Е. Ерліх, Р. Паунд підкреслювали, що право повинне вивчатись не лише як система норм, а як жива структура, яка існує у взаємодії з соціальними інститутами, нормами моралі, культурними кодами та економічними процесами. На відміну від нормативізму, де головним критерієм є відповідність дій нормі, соціологічне праворозуміння акцентує на ефективності, прийнятності та легітимності права у суспільстві. З огляду на це, соціальний факт права полягає не лише у тому, що закон існує формально, а у тому, наскільки він визнається, застосовується та вбудовується у повсякденне життя громадян [17, с. 215-234].

У межах гуманістичної переорієнтації підкреслюється також інтегративна роль права в суспільстві. Йдеться про здатність права не лише регулювати відносини, а й об'єднувати людей навколо спільних цінностей, норм і принципів. Право виступає засобом соціальної консолідації, формуючи уявлення про справедливість, порядок, відповідальність і солідарність [11, с. 483]. Такий підхід особливо важливий в умовах правового плюралізму та мультикультурного суспільства, де формальна єдність правової системи має підкріплюватися глибшим ціннісним підґрунтям. Відтак, право перестає бути лише зовнішнім інструментом контролю, а трансформується в елемент ідентичності спільноти.

Право як механізм гармонізації соціальних відносин виконує не лише регулятивну, а й координуючу, стабілізуючу та превентивну функції. Йдеться про право як засіб зменшення соціальної напруги, посередництва у конфліктах, інституціоналізації очікувань і формування довіри між громадянами та державою. Така концепція виразно контрастує з нормативістським баченням, у якому домінує контроль через санкцію [6, с. 75]. Натомість гуманістичний підхід передбачає визнання значення добровільного дотримання правових норм, як прояву внутрішньої згоди та соціального компромісу.

Аксіологізація функцій права в постпозитивізмі знаменує один із ключових зсувів у сучасному праворозумінні. Вона передбачає відхід від нормативного формалізму до визнання глибинної ціннісної природи права. У межах постпозитивістської парадигми право розглядається не лише як система норм, що підлягають застосуванню, а як соціальний механізм, покликаний виражати та реалізовувати фундаментальні цінності суспільства [5, с. 283].

Ціннісна легітимація правових норм набуває вирішального значення: закон визнається правом лише за умови його відповідності принципам справедливості, людської гідності, свободи й солідарності. Водночас відбувається розширення функціонального навантаження права воно виконує не тільки регулятивну, а й аксіологічну, гуманістичну та комунікативну функції. Такий підхід різко контрастує з нормативізмом, де акцент зроблено на зовнішній формі і санкціонованості, а внутрішній моральний вимір права залишено поза увагою.

У контексті аксіологічного підходу право набуває гуманістичного змісту воно визнається інструментом захисту особистості, її автономії та недоторканності [9, с. 413-424]. Зростає значення моральної легітимності правових рішень, які повинні не лише відповідати нормі, а й бути справедливими у змісті. Право втрачає абстрактну відокремленість і дедалі частіше постає як соціальний договір, укорінений у культурі, досвіді та правовій свідомості громадян.

Окрім того, посилюється роль права як каналу комунікації між державою і суспільством, індивідом і владою, різними соціальними групами. Право стає майданчиком для вираження, узгодження та врегулювання ціннісних позицій, набуваючи рис відкритої і багатовимірної системи. Цей комунікативний потенціал особливо важливий в умовах плюралізму, коли суспільство не є ціннісно однорідним [1, с. 161-185].

Зміщення акцентів у функціях права спричинило розвиток герменевтичного та інтерпретативного праворозуміння. В його основі лежить переконання, що значення правових норм формується не лише під час їх створення, а й у процесі тлумачення й застосування. Текст закону не є самодостатнім він оживає через комунікативну взаємодію суб'єктів правозастосування та соціального контексту [8, с. 169-198]. Розуміння змісту норми залежить від історичного моменту, ціннісної орієнтації інтерпретатора,

а також очікувань адресатів правового впливу. У цьому підході правозастосування розглядається як процес розкриття смислу, а не механічне підпорядкування нормі.

Зміна функцій права впродовж історії правової думки зумовила переосмислення самого поняття права як соціального явища. Відходячи від нормативно-моноцентричних моделей, сучасне праворозуміння дедалі частіше розглядає право як відкритий, багатовимірний феномен, що поєднує в собі нормативний, аксіологічний, соціальний, культурний і комунікативний виміри. Це свідчить про поступовий перехід від концепції права як жорсткої системи норм до уявлення про право як складний соціокультурний інструмент, який функціонує в контексті змінного середовища [17, с. 142-153].

Зміна уявлень про функції права зокрема, підсилення його гуманістичної, аксіологічної, інтегративної та комунікативної функцій виступає не лише наслідком, а й причиною трансформації правових концепцій. Якщо в межах нормативізму право обмежувалось виконанням регулятивної та охоронної функцій, то сучасні правові теорії, зокрема постпозитивістські, інтерпретують право як механізм легітимації соціального порядку, інструмент консолідації цінностей і засіб забезпечення комунікативного балансу в полікультурному суспільстві [7, с. 178-204]. Саме функції права, як зазначають багато дослідників, визначають не лише його соціальну роль, а й методологію його осмислення, тобто формують рамки того, як і для чого ми розглядаємо право.

У цьому контексті важливим є взаємозв'язок між соціальною роллю права та методологією його наукового аналізу. У класичних нормативістських моделях застосовувалися здебільшого формально-логічні та догматичні методи [6, с. 231].

Натомість сучасне правознавство тяжіє до міждисциплінарності, використовуючи аксіологічний, герменевтичний, соціологічний та комунікативний інструментарій. Ці методи дозволяють виявити приховані смисли права, його ціннісну природу, вплив на правову свідомість та легітимність. У результаті право розглядається не стільки як результат волі держави, скільки як продукт суспільного діалогу, що формується у взаємодії нормотворця, правозастосовувача й адресата правового регулювання.

Варто відмітити, що саме переосмислення функцій права стало одним із ключових детермінантів оновлення правової методології. Воно дозволило подолати редукаціонізм нормативістського мислення, розширити аналітичний горизонт правової науки та наблизити її до реальних потреб суспільства. Право більше не може розглядатися у відриві від свого ціннісного наповнення, соціального впливу та комунікативної ефективності. Саме функції права в їхній сучасній, розширеній інтерпретації створюють передумови для адекватного розуміння права як феномену, що є не лише нормою, але й засобом соціального конструювання, втіленням справедливості та гарантією суспільного консенсусу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексі Р. Теорія прав і конституційної демократії. пер. з нім., наук. ред. С. Максимов. Київ: К.І.С., 2011. 312 с.
2. Гадамер Г.-Г. Істина і метод. Основи філософської герменевтики. пер. з нім., наук. ред. О. Кушніренко. Київ: Юніверс, 2002. 528 с.
3. Дворкін Р. Імперія права. пер. з англ. С. Міщенко, наук. ред. О. Петришин. Харків: Право, 2012. 404 с.
4. Дерріда Ж. Про право: силогізм і структура. пер. з фр. І. Агапєєвої. *Деконструкція і право*. Київ: Таксон, 2008. С. 37–59.
5. Комаров С. А. Загальна теорія держави і права: підручник. 4-те вид. Харків: Право, 2015. 472 с.
6. Костенко Н. І. Соціологія права: навч. посіб. Київ: Наука, 2014. 288 с.
7. Луман Н. *Право і суспільство*. пер. з нім., наук. ред. Ю. Хабермас. Київ: Основи, 2005. 256 с.
8. Радбрух Г. *Філософія права*. пер. з нім., наук. ред. С. І. Максимов. Київ: Юрінком Інтер, 2000. 256 с.
9. *Філософія права*: підручник. за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: Юридична думка, 2020. 576 с.
10. Фуко М. Правда і юридичні форми. пер. з фр. В. Кам'янець, наук. ред. О. Яновський. Львів: Видавництво Старого Лева, 2021. 192 с.
11. Ehrlich E. *Fundamental Principles of the Sociology of Law*. Cambridge: Harvard University Press, 1936. 541 p.
12. Fuller L. *The Morality of Law*. London: Yale University Press, 1969. 262 p.
13. Hart H. L. A. *The Concept of Law*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 1994. 336 p.
14. Kelsen H. *Pure Theory of Law*. 2nd ed. Clark (NJ): The Lawbook Exchange, 2005. 356 p.
15. McCormick N. *Legal Reasoning and Legal Theory*. Oxford: Clarendon Press, 1997. 270 p.
16. Peczenik A. *On Law and Reason*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1989. 408 p.
17. Pound R. *The Spirit of the Common Law*. New York: Henry Holt & Co., 1921. 242 p.